ب. کالمیکوف و گ. فریدکین

سُلفژ مقدّماتی یک‌صدایی

بخش اول و بخش دوم

جلد اول

ترجمه‌ی میربابا میررحیم
اشعار سروده‌ی جمال‌الدین اکرمی و مسعود کلانتری
تدوین از رومینا بهنوش
زیرنظر دلبر حکیم‌آوا

مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور
تهران ۱۴۰۵

مقدّمه

دلبر حکیم‌آوا

کتاب سلفژ مقدماتی یک‌صدایی، تألیف ب. کالمیکوف و گ. فریدکین، از کتاب‌هایی است که بارها در کشور اتحاد جماهیر شوروی سابق تجدید چاپ شده و چندین نسل متوالی از هنرجویان در مدارس معمولیِ موسیقی آن کشور، در کنار دیگر کتاب‌های سلفژ از آن‌استفاده‌کرده‌اند. در اینجا به چند نکته‌ی اصلی در سیستم آموزشی سلفژ در مدارس این کشور اشاره می‌شود. سرفصل این کتاب در برنامه‌ریزی سیستماتیک مربوط به وزارت فرهنگ شوروی طراحی شد و به تأیید همان وزارت رسید.

در مدارس معمولی موسیقی اتحاد جماهیر شوروی دوره‌ی آموزشی موسیقی پنج یا هفت سال بود؛ و در مدارس تخصصی موسیقی آموزش موسیقی از جمله درس سلفژ یازده سال بود. هنرجو می‌باید در وهله‌ی نخست نواختن ساز را یاد بگیرد و با مشهورترین شاهکارهای موسیقی کلاسیک آشنا شود و بیآموزد که چگونه زیبایی‌های هنر موسیقی کلاسیک را درک کرده و آن را دوست‌داشته باشد. یکی از درس‌هایی که تربیت «موسیقایی» و پرورش «زیبایی‌شناسی» را موجب می‌شود، به دید هنرجو از موسیقی وسعت می‌بخشد، و سلیقه‌ی موسیقایی او را شکل می‌دهد، سلفژ است.

طی جلسات سلفژ، مربی عشق به موسیقیِ کشورهای گوناگون، موسیقی کلاسیک، موسیقی معاصر و موسیقی کشورش را در ذهن هنرجویان خود القاء می‌کند و استعدادهای موسیقایی (شنوایی، حافظه‌ی موسیقایی، حسّ ریتم) آنها را رشد می‌دهد، و آنها را با اصول تئوری هنر موسیقی آشنا می‌کند و به بروز و رشد استعداد و خلاقیت شاگردان یاری می‌رساند. مهارت‌هایی که دانش‌آموزان در کلاس سلفژ به‌دست می‌آورند، به آموزش نواختن ساز و خواندن گروهی (آوازدسته‌جمعی) کمک می‌کند.

برنامه‌ی آموزشِ سلفژ دارای چندین بخش است:

۱. مهارت‌های مربوط به درست و دقیق و تمیز خواندن ملودی و فواصل موسیقایی، یا همان اَنتُناسیون (intonation)

۲. مهارت سلفژ آوازی (خواندن نت‌ها به صورت نغمات، که در اصطلاح دشیفراژ گفته می‌شود)

۳. تربیت حس ریتم

۴. درک و دریافت موسیقی (تجزیه و تحلیل از طریق شنود)

۵. دیکته‌ی موسیقی

۶. تربیت مهارت‌های ذهنی مربوط به خلاقیت

۷. اطلاعات نظری موسیقی

رشد موزون و هماهنگ شنود، حافظه و تفکر موسیقایی هنرجو در کلاس سلفژ فقط در صورتی تحقق می‌یابد که تمامی بخش‌های آموزشی ذکر شده در بالا، با هم در ارتباط نزدیک قرار گرفته باشند. اهداف اصلی در این مرحله، سلفژ آوازی، تجزیه و تحلیل از طریق شنود و دیکته‌ی موسیقی هستند. تمرینات ریتمیک و تمرینات مربوط به اَنتُناسیون و تمرین‌های مربوط به خلاقیت، بخش‌های تکمیلیِ فرعی به شمار می‌آیند. اَنتُناسیون (intonation) چندین معنا دارد که در اینجا به معنای درست و تمیز خواندن ملودی و فواصل ملودی‌هاست.

اطلاعات نظری در هر مرحله باید با مهارت تجربی لازم در ارتباط قرار گیرند. دانستن تئوری موسیقی به تربیت تفکر موسیقی و برقراری ارتباط آگاهانه با رویدادهای موسیقی در روند آموزش یاری بسیار می‌رساند. اما باید در نظر داشت که هیچ رویدادی در موسیقی بدون بیان مشخص از طریق اصوات موسیقایی درک و فهمیده نمی‌شود. بنابراین یکی از مهم‌ترین اهداف مربی سلفژ، تربیت تصورات شنوایی در هنرجویان است، تا بتوانند این تصورات را در درون متجسم سازند. تمام وظایف مربوط به دانش نظری موسیقی باید بر تصورات شنوایی درونی هنرجو تأکید داشته باشد. تصورات شنوایی نقش بسیار مهمی در روند آموزش موسیقی دارد، و در موفقیت فعالیت‌های اجرایی هنرجو چه در مقطع حرفه‌ای و چه به صورت غیرحرفه‌ای تأثیر بسزایی می‌گذارد. با عطف توجه به این مسئله‌ی مهم، تمرین‌های گردآورده در این کتاب جذّاب و دلنشین و با کاراکتر برجسته انتخاب شده‌اند تا علاوه بر ایجاد ذوق در هنرجو همراه همیشگی او بمانند. طی دوره‌ی آموزش این کتاب، هنرجو باید در زمینه‌های زیر کسب مهارت بسیار بنماید: ۱) درست و دقیق و تمیز خواندن ملودی آموخته شده یا ملودی‌ناآشنا؛ ۲) خواندن یکی از بخش‌های اثر دوصدایی؛ ۳) نوشتن از طریق شنود ملودی‌های کمابیش ساده؛ ۴) گوش دادن به ملودی و پیدا کردن آن از طریق شنود و اجرای آن ملودی و ساختن همراهی برای ملودی روی ساز؛ ۵) تجزیه و تحلیل از طریق شنود، و نیز از روی متن آثار کمابیش ساده، یا قسمت‌هایی از آن آثار.

کسب مهارت‌های یاد شده در نتیجه‌ی تمرین مداوم در کلاس، بر روی تمامی مباحث ذکر شده و همچنین در نتیجه‌ی کار مستمرّ خودِ هنرجو در منزل، سرانجام ثمر مطلوب خود را خواهد بخشید. تکالیف منزل هنرجو عبارتند از: سلفژ آوازی یا خواندن تمرین‌های مربوط به اَنتُناسیون، خواندن تمرینات ریتمیک، انتقال، درآوردن ملودی و همراهی با آن، تکالیف مربوط به جهت تقویت بُعد خلاقه‌ی آموزش موسیقی و تجزیه و تحلیل آثار، از جمله آنهایی که در کلاس ساز آموخته می‌شوند. در مراحل پیشرفته‌تر، تکالیف تئوری موسیقی به صورت کتبی به تکالیف قبلی اضافه می‌شود.

مربی در ابتدای هر درس خلاصه‌ی مطالب پیشتر آموخته را از شاگردان می‌پرسد، تا مطمئن شود که همگی آنها در وضعیت آموزشی مطلوبی به سر می‌برند. در پایان هر بخش، یا ترم یا سال آموزشی، امتحانات دیگری نیز به صورت شفاهی و کتبی (دیکته و غیره) برای هنرجویان به عمل خواهند آمد.

در کتاب حاضر، مطالب فنی ضروریِ سلفژ از راه آشنایی با آثار شناخته شده‌ی موسیقی کلاسیک و موسیقی محلی کشورهای مختلف آموزش داده می‌شود. در واقع ارتباط صحیح موسیقی و سلفژ در این روش کماکان حفظ می‌شود. این ارتباط، سلفژ را به عنوان درسی برخاسته از خود موسیقی و نه جدای از آن معرفی می‌کند، و به این ترتیب از راه‌های فنیِ خاصّ خود، توانایی درک و دریافت موسیقی را در هنرجو ارتقاء می‌بخشد.

پیشگفتار تدوین‌گر

از آنجا که قوه‌ی شنوایی اولین واسطه‌ی انسان در شناخت موسیقی است، لذا تربیت این قوه از مقدماتی‌ترین و اصلی‌ترین ارکان برای درک و دریافت موسیقی به حساب می‌آید.

زولتان کودای از مربیانِ بنام موسیقیِ کودک معتقد است که: «هیچ صدای معنوی و روحانی بدون موسیقی در زندگی وجود ندارد و موسیقی جزء جدایی‌ناپذیر دانش جامعه بشری‌ست.» او به همین علت این شعار را مطرح کرد: «لطفاً اجازه دهید تا موسیقی به همه تعلق داشته باشد.» نحوه‌ی نگرش کودای به موسیقی تداعی‌کننده‌ی تفکرات و عقاید تولستوی نسبت به هنر است، که همچون او و مانند بسیاری دیگر بر این امر تأکید داشت که موسیقی باید از سنین پایین جزء برنامه‌ی درسی کودکان قرار گیرد.

کودای در عین حال می‌گوید: «اگر بخواهیم در یک کلمه جوهر موسیقی را بیان کنم، تنها می‌توانم بگویم آواز خواندن.» او اظهارنظر خود را با دو دلیل همراه می‌کند:

۱. صدای انسان، تنها آلت موسیقی است که برای هر کسی قابل‌دسترسی‌ست.

۲. در عصر ماشینی امروز که همه را در راهی هدایت می‌کند که آخر آن راه، ماشینی شدن خودِ انسان است، تنها روح آواز خواندن است که می‌تواند ما را از این تقدیر و سرنوشت حفظ کند.*

مسلّم این است که تربیت قوه‌ی شنوایی اگر از سنین کودکی آغاز شود، مراحل پیشرفت خود را سریع‌تر می‌پیماید، اما دسترسی به منابع آموزشی مناسب برای این امر ضرورتی غیرقابل انکار به شمار می‌آید. به نظر می‌رسد وجود کتاب‌هایی با ملودی‌های جذاب به همراه اشعار کودکانه مسیر این راه را هموارتر می‌سازد. لذا با توجه به سابقه‌ی آشنایی با امر آموزش موسیقی به کودکان، عهده‌دار تدوین این کتاب شده‌ایم.

در این کتاب آموزش سلفژ با ملودی‌های شیرین و جذاب آغاز می‌شود و به منظور جذابیت بیشتر به‌جای اشعار روسی آن، اشعار فارسی سروده‌ی دو تن از شاعران معاصر کودکان و نوجوانان، آقایان جمال‌الدین اکرمی و مسعود کلانتری، را جایگزین آنها کرده‌ایم.** این اشعار گرچه تقریباً به لحاظ مضمون با اشعار روسی هماهنگی

---

* این پاراگراف از کتاب شیوه‌ی آموزش موسیقی به کودکان، نوشته‌ی آقای هاتف دوستدار، برگرفته شده است.

** در متن کتاب نام این دو شاعر را به صورت اختصار در داخل کروشه آورده‌ایم: [ج.ا.] یعنی شعر سروده‌ی جمال‌الدین اکرمی است، و [م.ک.] یعنی سروده‌ی مسعود کلانتری است.

دارند، ولی تلاش شاعران بر آن بوده است تا با در نظر گرفتن اوزان و قوالب شعر فارسی، در ضمن تناسب آن با موسیقی، فضای ادبیات و فرهنگ فارسی را ایجاد نمایند تا برای فرزندان ایران‌زمین ملموس‌تر به نظر آید. برای رسیدن به این مقصود، از نظر تطبیق شعر با موسیقی مشکلات زیادی به‌وجود آمد. چراکه ساختار موسیقی روسی و غربی، با موسیقی ایرانی متفاوت است و ساختن شعر در موسیقی ایرانی قوانین خاص خودش را دارد. بدین لحاظ بعضاً نام‌هایی که برای قطعات آوازی انتخاب کرده‌ایم با نام اصلی آنها در زبان روسی مطابقت ندارند، و با توجه به مضمون شعر انتخاب شده است. این اشعار را با علامت دو ستاره (**) در متن کتاب مشخص کرده‌ایم. در کنار عنوان قطعات، کشور خاستگاه ملودی را نیز ذکر کرده‌ایم. ضمناً در مواردی که خواننده باید نفس تازه کند در ملودی علامتِ // قرارداده شده که می‌تواند راهنمای مربی نیز واقع گردد.

جا دارد از استاد عزیزم سرکار خانم دلبر حکیم آوا به‌خاطر راهنمایی‌های ایشان و نظارت کلی که بر چاپ کتاب بجز سرودن اشعار به زبان فارسی داشته‌اند تشکر و قدردانی کنم و در اینجا این کتاب را به ایشان تقدیم می‌کنم. همچنین از راهنمایی‌های آقایان استاد مصطفی کمال پورتراب و علی صمدپور سپاسگزاری می‌کنم، و ممنون از حمایت بی‌دریغ خانواده و همسرم نیز هستم.

رومینا بهنوش

بهار ۱۳۸۷